

La reedició ampliada de *Pere el Gran*, de Ferran Soldevila

per M. Teresa Ferrer i Mallol

Aquest acte de presentació de la nova edició ampliada de *Pere el Gran* s'havia haver celebrat l'any passat, coincidint amb la celebració del centenari del naixement de Ferran Soldevila, però l'edició d'un llibre és una cosa molt complexa que requereix molt de temps, sempre més temps del que hem calculat que necessitaríem. Acabada finalment la tasca, tenim la satisfacció d'haver contribuït als actes del centenari amb una aportació que no és fugissera sinó duradora i útil. Una aportació que escau a una institució acadèmica com l'Institut d'Estudis Catalans, on Ferran Soldevila va publicar per primer cop l'obra que ara hem reeditat amb les ampliacions que després comentaré.

Quan, pel febrer de 1994, la Secció Històrico-Arqueològica va començar a tractar què podíem fer per commemorar el centenari de Ferran Soldevila, vàrem pensar en diverses possibilitats: l'una era recopilar els articles d'història dispersos en publicacions molt diverses, que sovint no són gaire accessibles, i l'altra reeditar *Pere el Gran*, l'obra de recerca més ambiciosa de Ferran Soldevila, feta a partir d'una revisió minuciosa de la documentació existent i d'una anàlisi rigorosa i intel·ligent de les fonts.

Ens vàrem decantar per la reedició de *Pere el Gran* per diverses raons. En primer lloc, perquè l'obra havia estat publicada entre els anys 1952 i 1962 per la Secció Històrico-Arqueològica, de la qual Ferran Soldevila fou membre il·lustre. Formava quatre volums dins de la col·lecció «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica», concretament els volums XI, XIII, XVI i XXII, i es trobava pràcticament exhaurida. En segon lloc, les persones que havien examinat els documents que formaven part del fons cedit per la família Soldevila a l'Institut d'Estudis Catalans ens havien avisat que hi havia dos capítols inèdits de *Pere el Gran*, cosa que feia créixer l'interès de la reedició.

Presa aquesta decisió, la Secció m'encomanà la cura de la reedició facsímil dels quatre volums publicats i de la nova edició dels dos capítols inèdits de la mateixa obra amb els apèndixs documentals corresponents i l'itinerari del rei des del 1278 al 1280. Vaig suggerir d'afegir-hi uns índexs de noms de tota l'obra, que em semblaven molt necessaris. La proposta de la Secció de reeditar *Pere el Gran* va ésser comunicada a la Comissió Commemorativa del Centenari de Ferran Soldevila, de la Generalitat, que va assumir el cost de l'edició.

* * *

L'interès de Ferran Soldevila per les figures dels dos grans reis del segle XIII, Jaume I i Pere el Gran, es va manifestar des de ben jove. Si bé els dos primers treballs de recerca que va publicar foren aportacions sobre la figura de Bernat Metge, el gran escriptor i secretari reial de finals del segle XIV, el seu tercer treball de recerca, publicat l'any 1919, és a dir, als vint-i-cinc anys, ja va ésser sobre Pere el Gran. Es tracta de l'article «Pere II el Gran: el desafiament amb Carles d'Anjou», editat als *Estudis Universitaris Catalans*. Dels anys, cap al 1960, en què vaig assistir a les lliçons d'història de Catalunya que el senyor

Soldevila feia als Estudis Universitaris Catalans, al pis que l'Institut tenia a la Gran Via, recordo que esmentava aquest treball amb molta satisfacció, tant perquè —deia— era ben fet, exhaurint les fonts documentals o narratives disponibles, com perquè trobava apassionant la gesta acomplerta per Pere el Gran, pròpia d'un cavaller valent, però no pas d'un rei prou assenyat; em refereixo al viatge del monarca a Bordeus, l'any 1283, per batre's personalment amb Carles d'Anjou i complir el desafiament que havia acceptat, per a la qual cosa va haver de travessar terres enemigues, disfressat i acompanyat només per tres cavallers.

Tal com el mateix Soldevila explica al prefaci de *Pere el Gran*, el seu interès per aquest regnat es despertà a conseqüència d'un treball que li encomanà, l'any 1916, la Secció Històrico-Arqueològica: ajudar en treballs preparatoris per a l'edició crítica de la *Crònica* de Bernat Desclot, que portava a terme Jordi Rubió i Balaguer. Ferran Soldevila s'havia d'ocupar de l'anotació històrica de la crònica, i per aquest motiu va resseguir els registres de cancelleria del regnat de Pere el Gran, els pergamins, les cartes reials i documentació diversa. El resultat d'aquest examen, ultra el treball encarregat, fou la redacció de la monografia sobre el desafiament amb Carles d'Anjou, un tema que, segons declara Soldevila en el mateix prefaci, havia d'exercir una inevitable suggestió sobre la seva ment jovenívola. Ja llavors, Soldevila es proposava de continuar la recerca, i en una nota anunciava títols d'altres deu monografies sobre aspectes diversos del regnat, que no va arribar a escriure. Els primitius projectes van quedar ajornats i només va publicar, de moment, una visió de conjunt en el treball titulat *Les gestes de Pere el Gran*, l'any 1926.

Després, la realització d'altres treballs d'envergadura, com ara la redacció de la *Història de Catalunya*, en tres volums, el van mantenir allunyat d'aquesta ambiciosa tasca de recerca.

No va ésser fins després d'acabada la guerra que pogué reprendre la recerca arxivística i l'estudi del material que ja devia haver acumulat.

El primer volum de *Pere el Gran* va sortir l'any 1950. Com els dos que van seguir, publicats els anys 1952 i 1956, era dedicat a l'activitat de Pere el Gran abans d'esdevenir rei. Segons explica el mateix Soldevila, el seu pla era destinar a aquesta etapa el capítol inicial de la seva obra sobre el regnat de Pere el Gran, però la importància del material històric que va trobar van fer que aquest capítol es convertís en tres volums, que nosaltres hem reeditat ara en un sol volum de 485 pàgines. De fet, és un estudi del darrers temps del regnat de Jaume I i de la participació que va tenir l'infant primogènit en el govern dels regnes. El volum comença per aclarir la data i el lloc de naixença de Pere el Gran —l'any 1240, a València— que no es coneixien amb exactitud, i després analitza la qüestió de la successió de Jaume I, que es va plantejar ja en termes de partició dels regnes en el moment del casament de Jaume I amb Violant d'Hongria; la partició suposava el desheretament parcial del fill primogènit de Jaume I, l'infant Alfons, fill del primer matrimoni de Jaume I amb Elionor de Castella, de la qual s'havia divorciat. Malgrat que l'infant Alfons premorí al pare, la idea nefasta de la partició dels regnes es mantingué, i finalment es portà a terme entre els fills de Violant d'Hongria, Pere el Gran i Jaume II de Mallorca.

Cal dir que Ferran Soldevila, que s'havia format com a historiador en un moment en què predominava l'interès per la història política i la història institucional, va ésser sensible a les noves orientacions de la historiografia i en alguns temes es va avançar, fins i tot, a alguns que estan molt de moda actualment. Va dedicar tot un capítol a l'organització de la casa i cort de l'infant, on va tractar tant les finances, amb els ingressos i tributs que rebia i les despeses, com aspectes quotidians, com ara què menjaven l'infant i el seguici, l'enllumenat, la indumentària, els esports i els exercicis guerrers, la cacera, etc., i també quins eren els funcionaris de la seva casa i qui formava el seu seguici. Un altre capítol força semblant és el que dedicà a la casa de Constança de Sicília, amb qui l'infant s'havia casat l'any 1262; Ferran Soldevila hi estudiava la constitució de la cambra dotal de la infanta, és a dir, tots els llocs i rendes que garantién el seu

dot, i també les despeses de la seva casa, des de les corresponents a personal, fins a l'alimentació, la bugada, la neteja, la indumentària, etc.

Temes d'història econòmica: finances, impostos, despeses de la cort, com els comentats per Ferran Soldevila en aquest llibre, tenen ja una tradició d'uns quants anys, però la història de l'alimentació i qüestions com la caça o l'estudi de les corts reials s'han posat de moda fa pocs anys, de manera que en l'interès per aquests aspectes, Ferran Soldevila s'avançà al seu temps.

Els altres capítols d'aquesta primera part tracten del matrimoni de l'infant Pere amb Constança de Sicília, un matrimoni que havia de marcar la política catalana futura, que havia de capgirar les aliances i provocar, amb la intervenció catalana a Sicília, un gran trasbalsament a la Mediterrània. Un trasbalsament que va durar anys i que va posar en perill la mateixa independència catalanoaragonesa en el moment de la invasió francesa l'any 1285.

Un capítol sencer és dedicat a la conquesta de Múrcia, portada a terme per Jaume I entre 1265 i 1266, per tal d'ajudar el seu gendre Alfons X de Castella, després que els sarraïns de Múrcia i de tot Andalusia es revoltessin contra els castellans. L'infant Pere hi va tenir un paper molt destacat, especialment en les primeres incursions preparatòries, paper que fou posat en evidència per Ferran Soldevila, que va aclarir com s'havia desenvolupat aquesta conquesta; era una qüestió molt poc coneguda abans de la seva obra, llevat dels trets essencials: que Jaume I havia conquerit el regne i que l'havia retornat, repoblat i pacificat, al seu gendre Alfons X de Castella.

Altres aspectes estudiats són la política occitana de l'infant Pere, la seva política siciliana i la seva política peninsular, les lluites del rei i de l'infant amb la noblesa. La pugna de l'infant Pere amb el seu pare a causa del germà bastard, Ferran Sanxis; la traïció del bastard envers el seu pare i el seu germà, i l'assassinat, finalment, de Ferran Sanxis, ofegat al riu Cinca per ordre del seu germà, l'infant Pere.

La primera part es clou amb l'actuació de l'infant Pere contra l'alçament dels sarraïns valencians l'any 1276 i la mort del rei Jaume I, esdevinguda el mateix any, mentre la revolta no havia estat dominada encara. Aquesta primera part, que forma un sol volum en la reedició, tal com ja he dit abans, es clou amb un apèndix documental i unes notes de caràcter econòmic que contenen preus de productes diversos: alimentaris, manufacturats, cera i cavalcadures, amb una anàlisi comparativa elaborada per Ferran Soldevila.

El primer volum de la segona part de *Pere el Gran*, dedicada al regnat, fou publicat l'any 1962; fou l'únic que pogué editar-se en vida de Ferran Soldevila, i l'obra quedà inconclusa. Quan inicià la publicació d'aquesta segona part, l'autor degué modificar l'esquema inicial de l'obra, ja que la subtitulà: *El regnat fins a l'any 1282*, suggerint, doncs, que hi hauria una tercera part dedicada al regnat des de l'any 1283 fins a la mort del rei, l'any 1285; la redacció d'aquesta tercera part no passà, però, d'un projecte, al qual l'autor es referí en el prefaci de la primera part de l'obra i també en alguna nota del capítol sobre el bovatge, inèdit fins a la publicació d'aquesta nova edició.²² Però no pogué acabar la segona part i encara menys iniciar la tercera.

El primer volum de la segona part conté tres capítols que fan referència al tema de l'alçament dels sarraïns valencians fins a la submissió dels revoltats i la pacificació del regne, un apèndix documental i l'itinerari del rei durant els anys 1276-1277.

Malgrat que no publicà cap altre volum de la segona part, Ferran Soldevila deixà un capítol acabat, el relatiu a l'impost del bovatge, amb un apèndix documental. Havia donat a conèixer un avançament d'aquest tema en un article publicat en el primer volum de *l'Anuario de Estudios Medievales*, titulat «A propòsit del servei del bovatge», però les persones interessades en el tema de les finances reials agrairan poder disposar d'un text mot més ampli i amb tots els documents que Ferran Soldevila havia pogut reu-

nir sobre aquest impost fonamental, que els reis cobraven al començament del regnat i en algunes ocasions molt especials, però que provocava una gran resistència entre els contribuents.

A més d'aquest capítol, Ferran Soldevila va deixar, encara, els materials per a redactar-ne un altre, el que versa sobre la revolta dels barons de 1278, capitanejada pel comte de Foix, el comte d'Urgell i el vescomte de Cardona, que quedà localitzada, afortunadament per al rei, al nord de Catalunya i donà lloc, en el transcurs de les negociacions de pacificació posteriors, a la signatura del pariatge d'Andorra entre el comte de Foix i el bisbe d'Urgell, que s'ha mantingut pràcticament inalterat fins als nostres dies. A partir del material reunit per Ferran Soldevila, el Sr. Miquel Coll i Alentorn, també membre il·lustre de l'Institut d'Estudis Catalans, redactà el capítol que publiquem, durant l'any 1970, en vida encara de Ferran Soldevila, al qual consultava aspectes dels límits cronològics i temàtics d'aquest capítol i dels que havien de venir després.²³ Sembla, doncs, que havien acordat entre tots dos historiadors que el senyor Coll i Alentorn acabés l'obra. Però tampoc el senyor Coll pogué continuar-la, a causa segurament de la seva dedicació a la política, i després per causa segurament de la seva dedicació a la política i després per causa de la seva mort.

El segon volum de la present edició recull, doncs, en edició facsímil el volum referent al regnat ja publicat i, en paginació seguida, però en nova edició, els dos capítols inèdits: «La qüestió del bovatge», redactat —tal com ja he dit— pel mateix Soldevila, i «La revolta d'alguns barons catalans» el 1278, que fou redactat per M. Coll i Alentorn amb el material del mateix Soldevila. Atès que el fascicle publicat tenia el seu propi apèndix documental, hem hagut de respectar la mateixa estructura per als dos capítols inèdits, que van acompanyats cadascun pel seu propi apèndix documental i el darrer, a més, per l'itinerari de Pere el Gran durant els anys 1278-1280.

La meua tasca ha consistit a fer les notes del darrer capítol, redactat per M. Coll i Alentorn, que mancaven. Espero haver encertat la bibliografia usada per a escriure'l, llevat potser d'un cas. He revisat també la col·lecció documental inèdita, formada per 134 documents en total. Una part, l'he examinada a través de microfilm, ja que ara aquesta documentació és reservada; els que eren il·legibles en el microfilm, els he compulsat amb l'original, després de demanar autorització per a fer-ho a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. He intentat de suplir, en aquesta tasca, el que hauria fet l'autor i hi he posat la màxima cura. Cal tenir present que les col·leccions documentals, encara que semblin acabades, sempre necessiten almenys dues o tres revisions més durant el procés d'edició, i més quan, com passava en aquest cas, havia estat passada a màquina per una persona que no sabia llatí i que hi havia introduït molts errors. A aquests errors, s'hi afegien els normals en tot procés d'edició a la manera antiga, és a dir, amb originals en paper, sense disquets informàtics. Com deia, he posat la màxima cura en la correcció, conscient que qualsevol error meu seria atribuït al senyor Soldevila, cosa que, evidentment, em preocupava molt.

La revisió s'ha limitat als textos; les regestes que els precedeixen són les redactades pel mateix senyor Soldevila; molt lligades al text llatí, semblen a vegades resums literals destinats a servir de base a la redacció de l'estudi, per tal de no deixar fugir cap matís del document; probablement l'autor les hauria retocades després, però no he gosat fer-ho; crec que, tal com han quedat, són un testimoni de la seva manera de treballar.

Finalment, el segon volum es completa amb un índex onomàstic i toponímic de tota l'obra, que no en tenia. Aquesta serà una de les grans aportacions de la reedició, ja que així l'obra serà fàcilment consultable per a qui busca informació concreta sobre un lloc o un personatge. L'elaboració dels índexs ha estat una tasca feixuga, que ha durat mesos, a causa de la multitud de noms de persona i de lloc que surten a l'obra i dels quals calia fer una identificació sumària; cal assenyalar, especialment, la dificultat d'identificació de noms llatinitzats o modificats en la seva representació fonètica i gràfica habitual quan es

tracta dels noms de llocs ara despoblats o agregats a altres municipis de les muntanyes del Pallars, la Ribagorça o els Pirineus aragonesos. Ha tingut cura de la redacció dels índexs el senyor Pere Ortí i Gost, ajudat, pel que fa als darrers capítols, per Roberto Pili, mentre que jo mateixa en vaig fer la revisió final i vaig mirar d'identificar els casos sense resoldre. Roser Salicrú i Lluch em va ajudar a localitzar la documentació dels apèndixs dels capítols inèdits i de preparar jocs de fotocòpies a partir dels microfilms, que em permetessin de llegir els documents en el moment de la revisió de la transcripció, i em va ajudar també en la correcció de proves d'impremta. Els ho agraeixo a tots novament.

Vull fer menció també de l'ajut que vaig trobar en el senyor Manuel Pascual, que coordina les publicacions de l'Institut, que va haver de renunciar a les seves vacances de Nadal per tal de mantenir el contacte amb mi i amb la impremta que editava l'obra i ocupar-se dels aspectes de presentació, pàgina de crèdits etc. Els últims moments de l'edició van ésser de molts nervis perquè se'ns acabava el temps concedit per publicar el llibre i jo sempre tenia dubtes sobre identificació de topònims a l'índex, que a vegades implicaven canvis en la lectura i transcripció d'alguns documents, però finalment vàrem aconseguir acabar-lo a temps.

Com a conclusió, vull dir que estic molt contenta que la nostra contribució al centenari del naixement de Ferran Soldevila hagi consistit a tornar a posar en circulació la seva obra de recerca més important, ampliada amb dos capítols més, i que espero que potser això ajudarà a despertar l'interès d'algun historiador jove per continuar l'estudi dels regnats de Jaume I i de Pere el Gran, que són d'una importància capital i que, després de la mort de Ferran Soldevila, ningú no ha reprès.